

Ten geleide

In Amsterdam-Zuid bevindt zich een gymnasium: het Esther van Gelderen gymnasium. Het is een vrij kleine school, met niet meer dan driehonderd leerlingen, maar met een uitstekende reputatie. Het gymnasium kreeg zijn naam in 1959 nadat Esther van Gelderen, een invalide lerares klassieke talen, op tragische wijze in 1958 om het leven was gekomen. Ze was rector sinds 1955 en een onovertroffen docent, die door haar leerlingen op handen werd gedragen vanwege haar hoogst persoonlijke en onorthodoxe wijze van lesgeven. Ze bezat een encyclopedische kennis van het Grieks en het Latijn. Ondanks haar handicap – ze was sinds 1947 aan een rolstoel gekluisterd – was haar gezag onbetwist en bracht zij de school, háár school, in de enkele jaren waarin zij de leiding mocht hebben tot bloei en versterkte ze de reputatie als kwaliteitsschool. Na haar overlijden besloot de gemeenteraad op voordracht van de toenmalige rector unaniem de school naar haar te vernoemen.

Geen enkele andere periode in de moderne geschiedenis van Nederland heeft zulke diepe sporen nagelaten als de Tweede Wereldoorlog. Vooral het joodse volksdeel heeft onnoemelijk geleden. Niemand van hen heeft die oorlog onbeschadigd overleefd. En dat was maar twintig tot vijfentwintig procent van het vooroorlogse totaal, want de overgrote meerderheid van het Nederlandse jodendom werd geëlimineerd door de efficiënte Duitse oorlogsmachine.

Esther is vierentwintig als ze met haar ouders – vader is notaris - in de onderduik in Drenthe op een boerderij verdwijnt om deportatie naar de vernietigingskampen te ontlopen. Haar ouders worden echter in 1944 gearresteerd en keren niet weer. Esther blijft in het

boerderijtje achter, maar wordt een prooi van de geestelijk gehandicapte boerenzoon, die slimmer blijkt te zijn dan men zou denken. Zij wordt zijn gevangene tot ze ontsnapt.

Na de Bevrijding probeert Esther haar leven weer op te pakken, samen met Max, met wie ze voor de oorlog al verloofd was. Max is dezelfde niet meer. Broodmager en verwilderd komt hij terug uit het concentratiekamp. Ze trouwen weliswaar, maar het huwelijk strandt al snel vanwege de “tegennatuurlijke neigingen” van Esther en de karakterveranderingen bij Max, die ook nog eens tbc onder de leden blijkt te hebben.

Esther is een begaafd classicus en heeft aanvankelijk veel succes als lerares Grieks en Latijn op het gymnasium, maar loopt privé zodanig vast dat ze een eind aan haar leven wil maken. De poging mislukt en ze wordt levenslang tot de rolstoel veroordeeld. Ze hervindt zich na vijf depressieve jaren en maakt een nieuwe veelbelovende start. Ze wordt echter het slachtoffer van de intimiderende wraakacties van naar later blijkt een oude bekende. Op het moment dat zijn tegen haar gericht campagne succes lijkt te hebben wordt ze in bescherming genomen door een uit Indië teruggekeerde rijke familie.

De roman schildert het verbrokkelde bestaan van deze naoorlogse eenzame generatie. Antisemitisme is nog niet uitgebannen en onbegrip heerst ten opzichte van hen die de verschrikkingen hebben overleefd. Met vallen en opstaan vecht Esther voor haar leven en haar liefde, maar ze is verzwakt en kan de knopen waarin ze verzeild raakt niet ontwarren.

In het boek worden verschillende perioden uit het leven van de hoofdpersonen beschreven. Zo ontstaat een beeld van de belevenissen en de dwarsverbanden. De oudere lezer zal veel herkennen uit de wereld van zijn of haar jeugd, de jongere lezer zal zich verbazen. De titel “Beschadigd” heeft betrekking op de psychologische schade die de hoofdpersonen als gevolg van de Tweede Wereldoorlog

hebben ondervonden. In hun naoorlogse bestaan lijken ze goed en geïntegreerd te functioneren. Dat is echter maar schijn. De toegebrachte geestelijke vervormingen treden vroeger of later naar buiten en leiden tot onvoorspelbaar gedrag. Woede, verdriet, verdringing en agressie wisselen elkaar af en leiden niet zelden tot de gehele of gedeeltelijke ondergang van de slachtoffers, soms vele jaren na het einde van de oorlog.

Het boek is gedeeltelijk gebaseerd op de persoonlijke ervaringen van de schrijver.

I. 1952

De deur van het klaslokaal zwaaide open en Esther werd in haar rolstoel voorzichtig over de drempel geduwd. ‘Stop even,’ zei ze tegen de jongen achter de rolstoel. Ze ging rechterop zitten en zoog haar longen vol met de zo bekende geur van de klas, haar klas, het lokaal waar zij Latijn en Grieks had geleerd én - tot voor vijf jaar - gedoceerd. Langzaam liet ze haar ogen de rijen langs gaan. Gezichten van onbekende leerlingen, eersteklassertjes nog toen zij moest stoppen met lesgeven. Dan zag ze de lessenaar. Deze was nieuw en een centimeter of twintig lager dan normaal. Er was een aflopend plankier gemaakt naar de verhoging waarop de lessenaar stond. Alles speciaal voor haar op maat gemaakt. De rolstoel werd voorzichtig het plankier opgeduwd en Esther trok zich naar de lessenaar. Met fonkelende ogen hield ze de lessenaar omklemd en keek naar de voor haar zittende leerlingen, zesdeklassers, de eindexamenklas zes alfa van dit jaar. Ze wilde iets zeggen, maar dat was op dát moment onmogelijk, want de klas stond als één man op en ze begonnen te klappen, langdurig te applaudiseren.

Esther boog haar hoofd, sloot haar ogen en genoot zoals ze nog nooit genoten had. Haar comeback na al die jaren. Haar leven was vanaf 1942 een aaneenschakeling van zware tijden geweest, maar dan nu terug voor de klas, les mogen geven in de haar zo geliefde klassieke talen. Het applaus ebde weg, de leerlingen gingen weer zitten. Esther hield haar hoofd gebogen en huilde geluidloos in haar zakdoekje. Het was doodstil toen ze haar hoofd ophief. ‘Ik houd nu al van jullie,’ zei ze zacht. ‘En wij van u,’ antwoordde een meisje – een jonge vrouw al – die op de voorste stoel zat van de meest linkse van de vier rijen.

De rector kwam binnen. 'Oh, ik merk dat je al op je plek zit,' zei hij, Esther ziende. 'Toch maar even een korte introductie. Jullie kennen Esther van Gelderen misschien nog uit de tijd dat ze hier nog les gaf. Dat is alweer vijf jaar geleden. Door een... een ongeval moest ze stoppen met lesgeven, maar we zijn verheugd dat ze na die vijf moeilijke, heel moeilijke jaren, mag ik wel zeggen, toch weer in ons midden is. Esther: welkom op onze school, op j ouw school. We hopen dat je de kracht en de inspiratie mag vinden om de lessen te hervatten. Schoolbestuur en leraren vonden unaniem dat we jou deze kans niet mochten onthouden toen je gesolliciteerd had op de vacature. Wij van onze kant vonden dat we jouw moedige besluit om terug te willen komen moesten honoreren. Wij werden daarbij gesteund door onze – ik mag wel zeggen – uitstekende herinneringen aan de tijd, voorafgaand aan je ongeval. Succes!' Hij gaf haar een hand en verliet het lokaal.

Esther bleef nog een ogenblik stil zitten en haalde diep adem. De klas was in afwachting.

'Eerst maar even voorstellen,' zei Esther, die zichzelf hervonden had. Ze haalde een stuk papier uit haar tas, tekende er met vlotte halen vier rijen op en schreef de namen van alle leerlingen op. Een voor een stelden ze zich voor. Het was een kleine klas met maar veertien leerlingen. Ze legde het papier voor zich en vergeleek de leerlingen nog een keer met de bijbehorende namen.

'Ik ga n u niets over mezelf vertellen. Ook niet hoe ik de afgelopen vijf jaar heb doorgebracht. Mijn geschiedenis kennen jullie in grote lijnen. Later zullen we het er nog wel eens over hebben. Nu niet. Ja?' Er werd geknikt. 'Zullen we dan maar meteen met Vergilius beginnen? Doe de Aeneis maar open op bladzijde vijftennegentig. Daar waren jullie toch gebleven?'

'Mag ik nog even iets zeggen, juffrouw?' vroeg een meisje met lang blond haar, dat achteraan zat. Ze zei het op een manier die geen tegenspraak duldde.

'Ja, dat is goed...'

‘Komende zaterdag houden we de eerste klassenavond van het seizoen. Iedere keer nodigen we een leraar of lerares uit. We zouden het fijn vinden als u er deze keer bij zou willen zijn. Als u een probleem heeft met vervoer, dan haalt iemand u op en brengt u weer thuis. Als u er eerst over na wilt...’ Ze hoefde haar zin niet af te maken want Esther knikte al heftig “ja” en opnieuw moest ze haar zakdoek tevoorschijn halen.

Die eerste dag viel haar niet mee. Het was moeilijker dan ze al gevreesd had. Vijf jaar was ze uit het onderwijs geweest. Ja, de routine was er nog wel, maar ze was onzeker. De starende blikken, het weten dat alle leerlingen op de hoogte waren van “haar verhaal”. Toen ze kwam solliciteren had de rector gezegd het moedig te vinden om toch weer voor de klas te willen staan. Hij had zichzelf met een rood wordend hoofd gecorrigeerd, want staan kon Esther al vijf jaar niet meer. Hij had verteld dat het schoolbestuur meerdere sollicitaties hadden ontvangen, enkele van gekwalificeerde leerkrachten. Dat was Esther ook, maar er was een risico verbonden aan het weer in dienst treden. Zou ze na die vijf jaar duisternis – zoals de rector het had genoemd – weer in staat zijn aan de hoge eisen, die aan een docent klassieke talen worden gesteld, te voldoen? Als zou blijken dat ze het werk niet aankon, zou dat tot schade voor zichzelf, maar ook voor de school leiden. Hij had gevraagd hoe ze daar zelf over dacht. Esther had geantwoord dat ze haar uiterste best zou doen, dat ze al haar wilskracht zou mobiliseren om deze uitdaging tot een succes te maken.

Na schooltijd bleef ze nog een half uur in de klas zitten achter haar lessenaar, nagenietend van de wegstervende schoolgeluiden. Het was zwaar geweest, maar goed gegaan, boven verwachting zelfs. De tweede en de derde klas voor Grieks waren haar meegevallen, maar dat kon nog veranderen.

Toen draaide ze haar rolstoel om en liet zich van het plankier afrollen, naar de deur, de gang door naar de uitgang. Wat attent om voor alle drempels driehoekige plankjes te leggen, zodat ze er mak-

kelijk overheen kon rijden. Voorzichtig rolde ze naar buiten. De warme septemberzon deed weldadig aan. Even bleef ze stil zitten. Een ongekend geluksgevoel doorstroomde haar. Eindelijk had ze voor zichzelf zekerheid. Het besluit waarover ze zo getwijfeld had, was genomen. Ik wil blijven leven, ook al is dat met mijn dode onderlijf. Ik ben een heel mens, ik *má*g er zijn en ik *zál* er zijn.

Daarna zette ze zich weer in beweging, voorbij een groepje leerlingen uit een lagere klas. Ze keken opvallend niet naar haar. Dat was pijnlijker dan het gebruikelijke staren. Je zag ze altijd denken: “Waarom zit deze jonge vrouw in een rolstoel?” Ze moesten het eens weten. Ja, al deze leerlingen wisten het, althans de hoofdzaken van haar verhaal, maar niet de navrante details, de *échte* voorgeschiedenis. Vervolgens het schoolplein af, linksom en daarna was het nog tweehonderd meter over de stoep tot haar huis. Ze had geboft dat ze, een week nadat ze was aangenomen, de benedenverdieping van een mooi huis kon huren. Het was wel duur, maar dicht bij school. Zonder weemoed had ze afscheid genomen van haar kleine huurwoning met huisnummer dertien, symbolisch voor haar levensloop. Nu woonde ze op nummer zevenenzeventig, dubbel zeven, een voorbode van dubbel geluk?

Zou ze haar leven nu een beetje op orde krijgen na die verschrikkelijke jaren? Ze durfde het niet te hopen. Niet aan denken, niet al te nadrukkelijk willen, niet streven, zelfs niet hopen, want dan gebeurt juist het tegenovergestelde. Ze stak de sleutel in het slot en duwde haar deur open. Eerst maar uitrusten, want na die eerste vier lesuren was ze aan rust toe. Terwijl ze haar rolstoel over de drempel werkte, voelde ze in de brievenbus. Ze kreeg zelden post, maar nu zat er een brief in. Een brief zonder postzegel. Langzaam draaide ze de envelop om. Er stond ook geen afzender op. Het handschrift herkende ze niet. Een akelig voorgevoel kroop naar binnen. Zou ze er wel goed aan doen deze envelop open te maken en de brief te lezen? Ze hield de envelop tegen het licht. Er zat maar *één* velletje in. Een korte brief dus. Moedig zijn en open

maken, commandeerde ze zichzelf. Ze had wel voor heter vuren gestaan. Toch miste ze de kracht ertoe. Het was genoeg voor vandaag. Vijf jaar had ze niet gewerkt, niet kunnen werken, en ook niet durven werken. Ze rolde haar stoel naar de tafel, legde haar armen rechthoekig op het tafelblad en met haar hoofd op haar armen huilde ze, lang en intens. Tranen van geluk, opluchting, verdriet om wat was en nooit meer zou komen.

Ineens hief ze haar hoofd op, veegde een laatste traan weg. Hoorde ze daar het klepperen van de brievenbus? Het moest wel, want er waren haastige stappen op het tuinpad, gevolgd door het dichtslaan van het tuinhekje. Nog een brief? Ze rolde zich naar de gang en zag een tweede brief, die nog niet naar binnen gevallen was, gevangen onder de klep van de brievenbus. Aarzelend trok ze hem er tussenuit. Het leek wel een herhaling van die eerste brief. Ook geen postzegel en geen afzender. Ze legde de twee brieven naast elkaar op tafel en hield haar handen erboven. Ze had wel eens gehoord dat iedere mededeling een eigen uitstraling heeft. Als je er gevoelig voor bent, kun je een negatieve brief door de envelop heen voelen. Die tweede brief voelde – zo meende ze waar te nemen – positief. Ze pakte een schaar en voorzichtig maakte ze hem open. Haastig vlogen haar ogen over de regels. De afzender was Frank. Wie was dat? Waarschijnlijk een van de leerlingen. Ze had deze eerste dag zoveel nieuwe namen gehoord.

Juffrouw Esther,

Wat ik u had willen zeggen schrijf ik maar. U moet weten dat ik u bewonder. Wat moedig van u om weer te gaan werken. Ik heb vijf jaar geleden geen les van u gehad, want toen verbleef ik nog in het buitenland. Wat heb ik van de les genoten. Vindt u het goed dat ik uw rolstoel ga durven? Ik zou u graag iedere ochtend van huis naar school willen brengen en na afloop van de lessen weer naar huis. Wilt u mij uw antwoord schrijven? Mijn adres is:

aan van Echtensteyn 1
In afwachting van uw antwoord.
Frank Altimowidjojo.

Esther leunde achterover en probeerde voor de geest te halen wie die Frank met die lange Indische naam wel mocht zijn. In welke klas zat hij? Ze pakte de plattegronden, waarop ze de namen van de leerlingen had ingevuld, uit haar tas. Er was maar één Frank en die zat in zes alfa, achteraan, de rij bij het raam. Ze deed haar ogen dicht: natuurlijk. Frank was een wat oudere jongen. Hij was al twee- of drieëntwintig, waarschijnlijk gerepatrieerd uit Indië om in Nederland te gaan wonen en zijn studies af te maken, vandaar die verwijzing naar het buitenland. Er waren meer leerlingen die een onderwijsachterstand hadden opgelopen als gevolg van de oorlog en de dekolonisatiepolitiek. Frank had haar bijna onafgebroken aangestaard, zijn gezicht oosters ondoorgroendelijk. Een paar keer hadden hun ogen elkaar ontmoet. Ze had ervaring met jongens die haar aanstaarden. Geen oogcontact maken en als je elkaar al aankijkt snel wegstijven. Nee, ze moest hem maar afpoeieren. De rector had haar voorzichtig gezegd: ga geen al te persoonlijke contacten aan. Je bent nog vrij jong en relaties tussen het onderwijzend personeel en leerlingen draaien altijd uit op geroddel en teleurstellingen. Ze haalde een klein schrijfblok uit haar secretaire, schroefde haar vulpen open en wilde gaan schrijven. “Beste Frank,” begon ze, maar de eerste zin wilde haar niet uit de pen komen. Ze draaide de dop weer op de vulpen en dacht na. Het was natuurlijk wel makkelijk om gehaald en gebracht te worden. Ach, waarom niet? Ze kon altijd nog zeggen wanneer het genoeg was geweest. Bovendien zou hij haar maar twee keer in de week kunnen halen en brengen, want ze had meestal tussenuren. Waar was die Laan van Echtensteyn ook al weer? Ze was die vijf jaar nauwelijks buiten geweest en ze was de weg in de stad haast vergeten. Een van de betere buurten in ieder geval.

Ze legde het schrijfblokje weg en pakte de tweede brief. Die had een heel andere uitstraling. Nog niet open maken, thee drinken en de lessen van morgen voorbereiden. Nee, eerst maar aan Frank schrijven dat ze op zijn aanbod inging. Tegen beter weten in? Ze had geleerd, een harde, heel harde les gehad. Nu zou zij het zijn die de relaties beheerste, binnen háár perken zou weten te houden.

Beste Frank,

Ik ben blij met je woorden en ook met je aanbod om me te brengen en te halen. Dat kan alleen op maandag en donderdag, want dan heb ik eerste en laatste uren. Donderdagochtend is dus de eerste keer. Ik ben graag een kwartier voor de aanvang van de lessen op school. Kun je daar rekening mee houden?

Esther

Ze scheurde het blocnotevelletje af, deed het in een envelop en schreef het adres erop. Dan een postzegel. Na de thee bracht ze brief naar de post. Ze aarzelde nog voordat ze de envelop losliet. Toch onverstandig? Ach, ze kon er ieder moment een punt achter zetten.

Toen ze thuis kwam zag ze die andere brief nog liggen. Wel of niet openmaken? Ze bekeek de envelop nogmaals. Haar naam en adres waren met een oude schrijfmachine getypt. Ze hield haar hand nog een keer boven de envelop in een poging “straling” te registreren. Ach, onzin, achterlijk bijgeloof. Toch zette ze de envelop ongeopend in de brievenstandaard op haar bureautje.

Donderdagochtend om precies half zeven werkte Esther zich uit bed. Haar rolstoel stond er vlak voor. Ze had sterke armen gekregen en had geen moeite om in de rolstoel te gaan zitten. Haar gevangenisje, de rijdende vervanger van haar benen. Dan eerst naar de wc. Daar herhaalde het ritueel zich in omgekeerde volgorde. Vervolgens de badkamer in. Ze trok haar nachtjapon uit en keek in de laag aangebrachte spiegel naar haar blote lichaam. Ze was – althans voor de

bovenste helft – een mooie jonge vrouw met een te uitbundig figuur voor haar slanke lijf. Ze had zwart, uitstaand, haar, mooie grijsblauwe ogen en een fraai gelijnde mond. Haar onderkant was bleek, mager en dood. Ze draaide de kraan van de douche open, verplaatste zich naar een aangepaste stoel en waste zich. Dan het aankleden. Dat duurde langer en ging vaak moeizaam. Ze weigerde speciale kleding te dragen. Ze koos een mooie grijze rok uit waarboven een blauwe blouse met een beetje inkiijk. Ze maakte zich bescheiden op en smeerde een paar boterhammen. Dan haar tas pakken en even wachten.

Om tien over half acht stond Frank voor de deur. Esther rolde haar stoel naar buiten, gedienschtig door Frank geholpen. Onderweg naar school werd er nauwelijks gesproken. Er was nog niemand in school toen ze er om kwart voor acht aankwamen. Frank duwde de rolstoel haar lokaal binnen tot op het plankier waarop haar lessenaar stond en ging zelf alvast zitten. Esther pakte boeken uit haar tas en probeerde zich op de komende les te concentreren. Frank staarde weer naar haar. Het stoorde Esther.

‘Frank, zou je nog niet even naar buiten gaan?’ vroeg ze, hopen dat hij de boodschap zou opvangen. Traag stond hij op. Esther meende teleurstelling waar te nemen, maar vermeed om hem aan te kijken toen hij langs haar heen liep. Toen hij de deur van het klaslokaal zacht achter zich sloot kon ze een gevoel van zelfverwijt niet onderdrukken. Niet aardig om hem weg te sturen. Alsof je een trouwe hond op straat zet.

Aan het eind van de lessen stond hij haar bij de uitgang van het gymnasium weer op te wachten. Ze was bijna een half uur na afloop van haar laatste les blijven zitten en hij had al die tijd geduldig op haar gewacht. Zonder iets te zeggen duwde hij de rolstoel voort, netjes schokken vermijndend bij het op- en afrijden van trottoirs. Bij haar huis aangekomen bleef hij nog even wachten totdat Esther haar sleutel gevonden had.

‘Dank je wel Frank, dat is heel aardig van je, maar het hoeft echt niet hoor. En...’

‘U vindt het misschien niet zo fijn dat ik wat stil ben?’ Hij sloeg de spijker op de kop.

‘Het is een beetje stroef tussen ons. We moeten maar wat praten, kennis maken. Kom even binnen, dan drinken we samen een kopje thee. Goed? Het is ook lastig om wat te zeggen als je elkaar niet aan kunt kijken.’

Ging ze nu al in de fout om die jongen, die haar in stomme bewondering alsmear zat aan te gapen, in huis te halen? Hij mocht dan al tweeëntwintig zijn, geestelijk was hij misschien nog maar een kind. Ach, wat wist je van oosterlingen met hun gesloten gezichten, hun geheime gedachten en hun rare opvattingen? Als hij niet wat meer openging, deed ze er beter aan om hem af te zeggen. Stommetje spelen en dat vier maal per week, nee, dat kon je beter maar meteen afkappen. Hij duwde de rolstoel over de drempel, het gangetje door en dan de kamer in.

‘Help me even om me in mijn stoel te zetten.’ Esther kon zichzelf heel goed opduwen aan de leuning van de rolstoel en haar gewicht verplaatsen naar een andere stoel. Maar nu was er hulp voorhanden. Waarom daar geen gebruik van maken? Frank trok haar, met zijn handen onder haar oksels, omhoog. Hij was verrassend sterk en had geen enkele moeite om haar op te tillen en in de stoel bij de tafel te zetten. Hij pakte haar, toen ze eenmaal zat, onder haar bovenbenen, die ze als nutteloze attributen achter zich aansleepte en zette die recht voor haar neer.

‘En wil jij nu voor deze keer een pot thee zetten? Alles staat klaar in de keuken op het aanrecht.’ Tien minuten later kwam hij terug, een pot thee, twee kopjes, suiker en zelfs koekjes op een blaadje, dat hij voorzichtig, maar niet onzeker, voor haar neerzette. Hij pakte een stoel en ging tegenover haar aan tafel zitten, terwijl Esther inschonk. ‘Hoe komt het dat jij zo sterk bent Frank?’

‘Ik speel tennis. Haast iedere dag als het goed weer is.’

‘Tennisclub?’

‘Meestal thuis. Er is een tennisbaan in de tuin aangelegd en ik vraag

vrienden om te komen spelen.’

‘Hebben jullie dan zo’n grote tuin, dat...’

‘U kent Echtensteyn toch wel?’

Ineens was het Esther duidelijk. Ze knikt heftig en op hetzelfde moment zat er een andere Frank voor haar. Echtensteyn is een groot landhuis aan de Amstel, even buiten de stad, met twee verdiepingen, eind achttiende eeuw gebouwd en met een uitgestrekt park eromheen. Daar woonde tot mei 1945 de gelijknamige adellijke familie. Een “foute” familie, die vlak voor de Bevrijding de benen had genomen naar Zuid-Amerika. Het huis was door het Militair Gezag, dat direct na de Bevrijding als overheid fungeerde, geconfisqueerd. Het grote buiten was in de naoorlogse jaren aanvankelijk in verval geraakt. Ze herinnerde zich een klein krantenberichtje van een paar jaar geleden: Echtensteyn was verkocht aan vermogende repatrianten uit onze voormalige kolonie Nederlands-Indië. Frank zag haar denken.

‘Mijn vader heeft Echtensteyn twee jaar geleden van de gemeente gekocht en laten opknappen en verbouwen. Nu woont onze familie er. Vader, moeder, mijn grootouders van moeders zijde, mijn zuster en ik. Net zoals vroeger in onze kraton op Java, waar we ook met de hele familie bij elkaar woonden. We zijn nu met z’n zessen. En dan nog vier man personeel,’ voegde hij er schuchter aan toe. Het is niet leuk je weelde te etaleren bij iemand die vrijwel niets bezit, zwaar gehandicapt voor je zit en moet vechten voor het bestaan.

Esther vroeg zich af wat hij in haar zag. Was het meer dan alleen respect voor haar veerkracht, haar durf om weer voor de klas te staan? Zou het een perverse interesse zijn voor een invalide vrouw van een ander ras?

‘Ga je studeren als je het eindexamen gehaald hebt?’

‘Mijn ouders willen dat ik Indisch Recht ga studeren. Ze gaan ervan uit dat we na een paar jaar weer terug kunnen naar Indië. De opstandelingen maken er een rommeltje van en onder het Nederlandse bestuur, samen met de Indische adel, ging het veel beter. Tropische ziekten waren zo goed als uitgebannen. Er was werk voor iedereen,

er was politie, rechtspraak.'

'Denk je niet dat het koloniale tijdperk definitief voorbij is? Kijk eens naar Brits-Indië, naar de Fransen die in hun koloniën moeten vechten tegen nationalisten en communisten?'

Frank haalde zijn schouders op. 'Misschien heeft u wel gelijk,' zei hij met oosterse berusting.

'Is Frank je oorspronkelijke naam?'

'Ik heb wel zes namen en Frank is er een van. Mijn ouders zijn erg pro-Nederlands, moet u weten. Bovendien is mijn moeder van Nederlandse afkomst. Misschien kunt u het een beetje aan mij zien.' Esther keek hem nog eens goed aan. Nee, ze zag het niet. Frank zou wel sterk op zijn vader lijken. Ze nam nog een slok van de koud wordende thee.

'En hoe bevalt het jullie in Nederland?'

'Moeilijk, heel moeilijk soms. Mijn ouders missen de Indische sfeer en cultuur heel erg. Ze kunnen maar niet aan het koude en windrige weer wennen. Ze slagen er maar niet in Nederlandse vrienden te maken.'

'En jij...?'

'Gaat wel,' zei hij aarzelend.

'Ook moeite om je aan te passen?'

'Ik heb mijn tennisvrienden en ik kan echt m'n draai wel vinden, maar...'

'Je mist nog iets of iemand.'

'Indië mis ik niet eens zo heel erg, om u de waarheid te zeggen, maar ik zou zo graag... ik verlang soms zo naar iemand die me helemaal begrijpt, met wie ik alles zou kunnen delen, iemand die me...'

'Man of vrouw?' vroeg Esther lachend, terwijl Frank bloosde. Grappig een blozende oosterling. Ze wist niet dat het bestond. Ze had hem in verlegenheid gebracht, maar niet op een confronterende manier.

'Ben ik te direct? Als je het liever voor je wilt houden, dan...'

'Ik zou heel gelukkig zijn met een lieve vriendin.'

Esther keek hem – nog steeds met een lach op haar gezicht – onderzoekend aan. Nee, ze moest nu niet verder doorvragen. Dat was tegen de oosterse etiquette, misschien wel tegen de adat, dat subtiele weefsel van sociale regels, die de grofbesnaarde westerlingen zo vaak met voeten treden. Zij moest diezelfde fout niet maken.

‘Ja, dat lijkt me vanzelfsprekend als ik me even in jou verplaats. Jij komt uit die verheven cultuur en dan in dat koude, zakelijke Holland. Dan ga je naar iemand verlangen met eruditie en invoelingsvermogen.’ Op hetzelfde moment als waarop ze deze woorden uitsprak, realiseerde ze zich dat zij aan haar eigen beschrijving voldeed. Ze was erudiet, niet alleen vanwege haar studie, maar ook door haar afkomst. Vader was een gerespecteerd notaris geweest en haar moeder een dame van standing, dochter van een bekende rabbijn. In haar ouderlijk huis hadden ze elkaar altijd respectvol bejegend. Zelden vielen er harde woorden. Ze was opgevoed in een sfeer van liefde voor kunst en humanisme. Nog een keer ontmoetten hun ogen elkaar. Frank hoefde niet meer te reageren. Ze wist het wel. Hij had behoefte aan haar verstandige woorden en haar troostende aanwezigheid als de wijzere vrouw, die hem zou kunnen leiden. Hij moest zich gerealiseerd hebben dat Esther als gevolg van het diepe dal waar ze doorheen gegaan was, levenswijsheid zou hebben opgedaan.

‘Frank, ik ben erg moe na deze dag. Vind je het erg om me nu alleen te laten? Ik red me wel, maar voor alles heb ik behoefte aan rust.’

Frank stond langzaam op.

‘Dag juffrouw. Dank u wel...’

‘Je hoeft mij echt niet te bedanken hoor. Ik moet jou eigenlijk bedanken. Ik vind je... Ik vind het heel aardig van jou om mij te halen en te brengen.’ Ze zag dat hij ondanks zijn bruine huid opnieuw een kleur kreeg, maar nu als gevolg van haar verspreking. Hij gaf haar een hand, een krachtige koele handdruk. Esther onderdrukte de neiging zijn hoofd naar zich toe te trekken.

Op zaterdagavond was de klassenavond belegd in het huis van een van de leerlingen. Esther zou afgehaald worden. Om half acht

zat ze klaar in haar rolstoel en wachtte met kloppend hart. Er hield een auto voor de deur stil en ze hoorde een portier slaan, gevolgd door stappen op haar tuinpad en het geluid van de bel. Ze rolde zich naar het halletje en deed open. Een chauffeur in keurig livrei stond op de stoep en vroeg beleefd of hier mejuffrouw Van Gelderen woonde. Esther liet zich naar buiten duwen en zag een bijzonder grote en dure Amerikaanse auto staan. Het portier ging open en Frank stapte uit, breed glimlachend. Hij tilde Esther, alsof ze een veertje was, uit haar rolstoel en zette haar voorzichtig op de achterbank. De rolstoel werd ingeklapt en ging in de bagageruimte. Even later zoefden ze weg.

Toen Esther binnenkwam was iedereen er al. Voor haar was een aparte plek vooraan vrijgehouden. Het was tegen haar verwachting een nogal saai avond met muziekstukjes, gedichten en uit boeken voorgelezen verhaaltjes.

‘Zou u ons iets kunnen vertellen?’ vroeg Fanny, het meisje dat in de klas de toon aangaf. ‘Iets uit uw leven misschien...?’ Esther kreeg een kleur en stamelde dat ze zich er niet op geprepareerd had. ‘Geeft niet. U heeft vast wel het nodige meegemaakt.’ Dat laatste klonk ongewild onaangenaam, maar zo was het niet bedoeld, al was het waar. ‘Goed dan,’ zei Esther aarzelend. ‘Ik zal jullie vertellen hoe ik in mei ’45 bevrijd werd.’

Ze gingen er allemaal makkelijk voor zitten. Het werd heel stil. Het was bekend dat Esther de oorlog in onderduik ergens in Drenthe had doorgebracht, maar niemand wist bijzonderheden. Achterin de grote kamer zag ze twee volwassenen staan, de ouders van de leerling bij wie de klassenavond gehouden werd. Kennelijk wilden ze Esthers verhaal niet missen.

‘Misschien weten jullie dat ik anderhalf jaar in de buurt van Hoogeveen heb doorgebracht, aanvankelijk op een boerderij, later, aan het eind van de oorlog, ergens anders. Toen mijn ouders...’ Ze stopte even, niet wetend hoe ze de zin moest vervolgen. ‘Toen mijn ouders niet meer bij mij waren en toen ik het op die boerderij niet langer

kon uithouden, ben ik in 1944 gevlucht. Jullie zullen je afvragen: vluchten? Ja, het was een vlucht, want ik werd er min of meer gevangen gehouden. Dat is een ander verhaal, dat ik... dat ik maar beter niet kan vertellen. Ik zat op een piepklein zolderkamertje, het kamertje waar ik bijna twee jaar met mijn ouders gezeten had en waarvan ik intussen iedere houtnerf, ieder stofje, hoekje, verfspatje kende. Ineens was ik, nadat mijn ouders... ineens was ik alleen in juni 1944.'

Esther keek even naar haar klas. Ze had het goed gevoeld toen ze op die eerste morgen had gezegd dat ze van haar leerlingen hield. Dit was een sympathieke klas. Nu waren vijfde en zesde klassen meestal rustig en ijverig, maar de toewijding en de aandacht, ook voor haar persoon, ontroerden haar. En dan Frank. Zijn donkere ogen waren onafgebroken op haar gericht, maar daarin was hij niet de enige.

'Op die avond, ik meen dat het veertien september was, heb ik gewacht tot het donker was. In een grote tas had ik alles gestopt wat ik dacht nodig te hebben om in de open lucht te kunnen overleven. Het was nog goed weer. De geallieerden maakten grote vorderingen in Brabant en ik was van plan ze tegemoet te lopen. Als ik een paar honderd kilometer in zuidelijke richting loop, ontmoet ik ze vanzelf, dacht ik. Ik zou in de nacht lopen en me overdag schuil houden. Ik had een half brood bij me, een klein beetje stroop, een paar appels en ons broodmes om boterhammen af te snijden en een appel te schillen. Dat was alles. Ik kreeg wel te eten daar bij die boerenfamilie, maar het was altijd weinig en het smaakte niet. Jullie moeten weten dat ik thuis verwend was door mijn moeder, die heel goed kon koken en dan ineens dat grove boereneten. Om een uur of tien ben ik heel, heel zachtjes van het kamertje afgegaan. De deur van dat kamertje zat altijd op slot, maar ik had een haarspeld omgebogen en zo kon ik het simpele slot openmaken. Ik moest een trap af, een bijkeuken door, dan naar de stal en via de staldeur kon ik naar buiten. In de kamer brandde nog licht. De boer en zijn vrouw waren nog niet naar bed. Dat was een tegenvaller. Ik dacht dat hun zoon Harm, voor

wie ik extra moest oppassen, wel zou slapen, maar ook daarin had ik me vergist. Toen ik door de staldeur naar buiten kwam stond hij tegen een paal van de hooiberg te plassen en zag hij mij. “Wat mot jij buiten?” schreeuwde hij. “Gaat je niks aan,” riep ik terug, terwijl ik het op een lopen zette. Hij moest zijn broek nog dichtmaken en dat gaf mij twintig, dertig meter voorsprong. Hij kwam met grote passen achter mij aan. Ik wilde wel harder rennen, maar ik kon het gewoonweg niet, want ik miste de kracht ertoe en ik hoorde dat hij me inhaalde. Als hij me te pakken kreeg dan zou hij...’ Ze verbeterde zichzelf. ‘Als hij me te pakken kreeg, zou het er slecht voor me uitzien. Ik zou weer gevangen gezet worden en de bewaking zou strenger zijn. Dat idee gaf vleugels, maar als je ondervoed bent en geen oefening hebt gehad, heb je ook geen uithoudingsvermogen. Hij was een sterke boerenknul en had me na tachtig, negentig meter bijna ingehaald. Ik werd ook nog gehinderd door mijn grote tas met daarin behalve eten, ook nog kleren en een deken. Maar bovendien een broodmes. Lopend heb ik dat broodmes tevoorschijn gehaald.’ Ze stopte even en keek naar de gezichten voor haar.

Het verhaal liet zich vertellen als een spannend jongensboek. Ze had ieders volle aandacht. “Toen hij vlakbij me was heb ik me omgedraaid. “Als je ook maar één vinger naar me durft uit te steken, steek ik je hartstikke dood!” moet ik gezegd hebben. Hij keek me ongelovig aan. Zo had hij me nog nooit meegemaakt. Hij deed een stap naar voren om me beet te pakken, want hij geloofde niet dat het serieus was. Hij greep me bij mijn pols. Ik voelde hoe sterk hij was. Oerkacht uit Drenthe en dat tegen een ondervoed stadsmeisje, maar ik pakte het mes snel over in mijn andere hand en heb ‘m toen...’ Esther aarzelde. Ze had zichzelf overschat. Het was ook geen verhaal dat je een, twee, drie kunt vertellen. ‘Een prik gegeven,’ vulde iemand aan. ‘Meer dan dat. Ik stak hem in zijn buik. Ik weet zeker dat het niet diep was, maar toch. Het mes ging door zijn kleding heen. Hij slaakte een rauwe kreet, liet me los en ik zag dat hij van pijn in elkaar kromp. Dan heb je meteen spijt, hoewel ik daar geen enkele aanlei-

ding voor had. Ik liep een meter of tien van hem vandaan, keek om en zag dat hij, zij het gebukt van de pijn, terugging naar de boerderij. Ik heb het mes gauw teruggestopt in m'n tas en ben blijven rennen. De angst en de ontzetting iemand neergestoken te hebben gaven me de energie. Ik denk dat ik wel een half uur gerend heb, niet zomaar over de weg, want dat was te gevaarlijk, omdat het spertijd was en ik een vervalst persoonsbewijs had, dat ik niet vertrouwen kon. Nee, door het bos, over een stuk hei, door bouwland, ik weet al niet waar. Ineens kón ik niet meer. Ik viel wild hijgend op de grond en had het gevoel dat ik bloed zou opgeven. Ik heb daar aan de rand van een weiland wel een kwartier gelegen, voordat ik kon opstaan. Net toen ik opstond hoorde ik een auto naderbij komen. Ik was op ongeveer vijftig meter van een weg, waar ik me niet van bewust was. De auto stopte. Ik liet me onmiddellijk weer op de grond vallen en lag roerloos in het gras, geen seconde te vroeg want er flitste een zoeklicht aan dat bovenop die auto gemonteerd was. Moffen waarschijnlijk, die naar mij op zoek waren.'

De gastvrouw kwam naar voren. Ze had een dienblaadje waarop een glas water stond. 'Zou u niet even pauzeren,' zei ze, want ze had gezien hoeveel moeite het Esther kostte om het verhaal te vertellen. 'Het is de eerste keer dat ik het aan een klas vertel,' zei Esther haar zacht. 'Doet u er dan niet beter aan om nu maar te stoppen en het vervolg voor een andere keer te bewaren?' Esther schudde van nee. 'Ik wil, nee ik móét het een keer kwijt.' Ze nam een paar slokken water en ging verder

'Toen die auto weer optrok heb ik nog een uur of twee gelopen. De maan scheen en dan kun je aardig goed zien waar je loopt. Ik dacht in zuidelijke richting, maar het is moeilijk je te oriënteren, vooral in het donker en zeker als je geen kompas of kaart hebt. Toen het licht begon te worden heb ik in een bosje een plekje vrijgemaakt om te gaan liggen. Het was heel koud en ik kon onder dat ene dekentje, dat ik meegenomen had, niet in slaap komen. Maar het gaf niet. Ik was vrij en ik was op weg naar de vrijheid. Ik heb wel een week gelopen.

Na twee dagen waagde ik me op de weg en keek dan op een kruising welke richting ik moest nemen. Eerst richting Almelo, dan Zutphen, en ten slotte richting Arnhem. Jullie zult je afvragen hoe ik aan eten kwam. Ik heb iedere keer eten gestolen, toen het meegenomen eten op was. Als ik in de buurt van een dorp kwam, zocht ik een huis waar je achterom kon komen. Dan ging ik heel brutaal naar binnen en graaide weg wat ik pakken kon. In het donker kunnen ze je toch niet achtervolgen en er was verduistering: geen straatverlichting. Zo bleef ik in leven. Ik bezat ook nog een tweede deken die ik van een waslijn had gehaald. Na twee, drie dagen kon ik slapen en verbeterde mijn conditie. Aan die Harm dacht ik niet meer, omdat ik ervan uitging dat het maar een oppervlakkige wond moest zijn geweest. Ik werd ook optimistischer naarmate ik de frontlijn naderde. Maar toen kwam ik midden in de gevechten tussen Engelsen en Duitsers terecht. De operatie Market Garden was in die tijd in volle gang en ik kon in de buurt van Oosterbeek absoluut niet verder. Het was te gevaarlijk, ook in de nacht kon ik niet meer over de wegen of door de bossen lopen. Ik ben toen een kapotgeschoten leegstaand huis binnen gegaan en heb het me daar zo comfortabel mogelijk gemaakt. Eind september waren de Engelsen teruggedreven en bleek dat ik me nog steeds in gebied bevond dat door de Duitsers werd beheerst. Oversteken naar Brabant was onmogelijk. Wat nu? Ik was dan wel op vrije voeten, maar ik had geen waterdicht persoonsbewijs, zag er joods uit en de winter was in aantocht. Ik moest dus weer onderdak zoeken. Dat heb ik zo lang mogelijk uitgesteld tot half oktober 1944. Toen kon ik mezelf niet meer warm krijgen.'

'Zullen we even pauzeren, juffrouw?' vroeg een jongen die kennelijk de leiding van het programma had. 'Dan maken we wat muziek en daarna kunt u uw verhaal afmaken. Is dat goed?' Esther knikte.

Een grote vleugel werd door drie jongens naar voren gerold. Frank stond tot haar verrassing op en ging achter het instrument zitten. 'Is er iemand die met mij quatre mains wil spelen?' vroeg hij met zijn zachte stem. Het bleef stil. Niemand kennelijk. 'Ik misschien,' zei